

**PROF. DR. HASAN ONAT'IN ALEVİLİK-BEKTAŞİLİKLE İLGİLİ
GÖRÜŐLERİNE DAİR BİR İNCELEME**

An Analysis on Prof. Dr. Hasan Onat's Views
About Alavism-Baktachism

Mehmet Saffet SARIKAYA*

Öz

Hız. Peygamberin vefatından sonra Müslümanlar din anlayışlarında farklılaştılar. Bu farklılıklar klasik dönemde mezhep ve tarikat modern dönemde cemaat adı verilen dini gruplar olarak kurumsallaştı. Türkiye'deki cemaatler büyük ölçüde tasavvufi geleneğe bağlı olarak ortaya çıkan dini gruplardır. Bu makalede önce yakın dönemde kaybettiğimiz İlahiyatçı akademisyen Prof. Dr. Hasan Onat Hocamızın tarikat ve cemaat gruplarıyla ilgili görüşleri, sonra cemaatleşme süreci yaşayan Alevilik-Bektaşilikle ilgili görüşleri incelenecektir. Onat, tarikat ve cemaatlerin Türkiye'de toplumun bir gerçekliği olduğunu kabul eder. O, *tarikat cemaatleri* dediği bu grupları olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirir. Alevilik-Bektaşilik de bu gruplardan olmakla birlikte kendine has bir yapılanmaya sahiptir. Onat, Aleviliğin tarihi boyutunu, Hacı Bektaş Velî'ye nispet edilen Bektaşî tekkesi, Şeyh Safiyyüddin'e nispet edilen Erdebil tekkesini merkeze alarak inceler. O, Alevilik-Bektaşiliğin güncel sorunlarıyla ilgili de önemli bazı tespitler yaparak konuyu farklı çalışmalarında incelemiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Hasan Onat, Tarikat, Cemaat, Alevilik-Bektaşilik

Abstract

After the death of the Prophet, Muslims differed in their understanding of religion. These differences revealed religious groups called "sect" and "sufi order" in the classical period and "jamaat" in the modern period. Jamaats in Turkey are the groups which are considerably dependent on the mystical traditions. In this article, firstly, Prof. Dr. Hasan Onat's views on the sect and jamaat groups, and then, his views on Alawism-Bektashism, will be examined. Onat accepts that the orders and jamaats are the reality of the the society in Turkey. He evaluates these groups which he calls "jamaats of orders", with their positive and negative aspects. Alawism-Bektashism are also among these groups, but they have a unique structure. Onat examines the historical dimension of Alawism by focusing on the Bektashi lodge which is attributed to Sheikh Safi al-Din's lodge. He examined the subtitles of the subject in different studies by making some determinations about the current problems of Alawism-Bektashism.

Key words: History of Islamic Sects, Hasan Onat sufi order, communion/jamaat, Alawism-Baktashism

* Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Isparta, Türkiye / e-posta: mehmet-sarikaya@sdu.edu.tr / ORCID ID: 0000-0002-0931/6090

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
01.05.2021	21.06.2021	30.06.2021

DOI: 10.18403/emakalat.930872

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in vefatını müteakip Müslümanlar karşılaştıkları dünyevi problemlerle, özellikle siyasi alanda karşılaşılan problemler ile ilgili farklı görüşler üreterek ayrışmaya başladı. Hız. Osman'ın katli ve bunun uzantısı Cemel ve Sıffin savaşları bu ayrılığın ilk somut olgularıdır. Siyasette görülen bu ayrışmada, Hız. Peygamber öncesinden gelen asabiyet olgusu ve yeni toplumsal gelişmelere bağlı olarak yaşanan sosyal hareketlilik ve değişimin de etkisi vardır. Emevilerin güce dayalı iktidarları ve mevaliye karşı tavırları ise ayrılıkların keskinleşmesi ve safların belirginleşmesini sağladı. Gündelik siyasetin bir sonucu olarak gelişen bu olaylar etrafında farklı gruplar oluştu. Müslüman toplumda ortaya çıkan bu gruplar kendilerini din üzerinden meşrulaştırma çabalarına giriştiler. Olayların gelişiminde siyasi problemler kolayca dini/itikadi bir zemine nakledildi. Böylece Müslümanlar arasında *Klasik Dini Gruplar* olarak nitelenebilecek Haricî, Mürcîi, Mutezîli, Şîi farklı fırkalar/partiler boy gösterdi. İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan mezhepler, Hız. Peygamber zamanında bulunmamasına rağmen gelişen şartlara bağlı olarak ortaya çıkan, dinin anlaşılması ve yorumlanmasından kaynaklanan beşeri nitelikli oluşumlardır.

3/9. yüzyıldan itibaren Müslümanların hâkim oldukları coğrafyada giriştikleri kültürel mücadeleye bağlı olarak mezheplere farklı dini gruplar eklendi. Müslümanlar arasındaki iktidar mücadeleleri ve farklı etnisitelerin kültürel mücadeleleri içinde ortaya çıkan bu gruplar sosyolojik olarak *Dini İkaz ve Protesto Hareketleri* niteliğine sahiptiler. Bu gruplar farklı kadim kültürlerin, özellikle Hermetik ve Gnostik kültürün Müslüman inançlarıyla sentezlenen bir görünümüne sahiptirler. Epistemolojik ve ontolojik kabulleriyle İslam'dan farklılaşan bu tasavvufi yapılar, kendilerine nassa dayalı ahlaki esaslar ve zühdi hayat üzerinden bir meşruiyet zemini oluşturdular. Zamanla tarikat grupları halinde kurumsallaşma süreçlerini tamamladılar. Bu süreçte tasavvufi paradigmanın zaman zaman zahiri şariat çizgisine çekilme çabasına şahit olunmaktadır. Nitekim Türk tasavvuf geleneğinde gördüğümüz dört kapı anlayışı bunun bir tezahürüdür. Kelebâzî (öl. 990), Necmeddin Kübra (öl. 1221), Hoca Ahmed Yesevi (öl. 13.yy ilk çeyreği ?), Hacı Bektaş Veli(öl.13. yy. sonu ?), Yunus Emre (öl. 1320 ?) gibi zatların yazdıkları bu bağlamda değerlendirmelidir.

Bu sosyal ve dini yapı bir şekilde Müslümanlara yeterek yüzyıllar boyu devam etti. Ancak siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak Batı'da oluşan sanayi toplumu süreci ve Müslümanların bu sürece ayak uyduramayıp giderek Batı'nın sömürüsüne açık hale gelmesi dini grupların da dönüşümüne yol açtı. Ya Müslümanların önünü açma iddiasında yeni dini hareketler oluşturuldu veya klasik tarikat grupları kendini güncelleyerek tarikat cemaatlerini oluşturdu. Böylece çoğu kere gelenekten beslenen, bununla birlikte modernize olan veya modernizme adapte olan dini cemaatler ortaya çıktı. Sosyolojik olarak *cemaat* kavramının neliği henüz netleşme ve ilgili tartışmalar devam etse de Türkiye özelinde 1925'de tekke ve zaviyelerin faaliyetlerinin kanunla yasaklanmasına rağmen bu dini cemaatler, kendilerini kanun kapsamının dışında tutacak görünümlere bürünmekte gecikmediler. Alevilik-Bektaşilik de Bektaşi tekkesi ve Erdebil tekkesi geleneğine bağlı bu değişimi yaşayan önemli dini gruplar arasındadır.

Bu makalede yakın dönemde kaybettiğimiz İlahiyatçı akademisyen Hasan Onat Hocamızın tarikat ve cemaat gruplarıyla ilgili analizleri bağlamında Alevilik-Bektaşilikle ilgili görüşleri incelenecektir. Bunu yaparken öncelikle Onat'ın kitap, makale, bildiri ve söyleşi türü metinleri yanında farklı platformlarda yapılan ve sosyal medyada yer alan söyleşilerinden istifade edeceğiz. Bu birikimi, sağlığında Hocamızla yaptığımız gerek ikili görüşmeler, gerekse çeşitli bilimsel toplantılar vesilesiyle yaptığımız fikir alış-verişlerine bağlı bireysel tecrübemizle analiz edeceğiz.

■ Onat'ın Cemaat ve Tarikatlar Hakkındaki Görüşleri

Gündelik hayatında Kur'an merkezli bir din anlayışına sahip olan Onat, bu anlayışını insanı ve toplumu anlama çabalarına da yansıtır. Bakara suresi 30. ayete atıfla insana öğretilen *esma* ile onun çevresini anlamlandırma, tanıma ve yorumlama yetisine sahip olarak kavram üretme ve düşünme sorumluluğuna vurgu yapar. Bu sorumlulukla insan öncelikle kendini tanımak zorundadır. İnsan kendini tanıdığı ölçüde tevhid inancına, Tanrı'ya kul olma bilincine ulaşır. Böylece bireysel özgürlüğünü elde eder ve kendisine verilen yaratıcı yeti-lerle doğru bilgi üretebilir. İnsan olmanın en temel şartı, doğruyu bil-

mek ile doğru olanı yapmak arasındaki engelleri kaldırmayı başarması, aklını, iradesini ve eylemini aynı istikamette, bir bütünlük oluşturacak şekilde yürütmesi, dürüst, dosdoğru ve tutarlı olmasıdır.¹ İslam’da sorumluluk bireyseldir. İnsan hata yapabilir, günah işleyebilir. Ancak aklını kullanan, doğru ve dürüst olanlar hatalarında ısrar etmezler. Hatada ısrar, insanın kibir ve böbürlenmesiyle ilgilidir. Allah’a karşı kibirlenme beraberinde şirki getirir. Allah’ın asla affetmeyeceği günah ise şirktir.²

Bütün bunlarla birlikte insan toplumsal bir varlıktır. Toplu yaşayan insanların da din anlayışları dini gruplara göre farklılaşır. Nitekim Onat, mevcut durumdan hareketle tarikat ve cemaatlerin Müslüman toplumun bir gerçeği olduğunu ifade eder. Ona göre, 1925’de tekke ve zaviyelerin yerinde bir kararla kapatılması, tarikat faaliyetlerini yer altına çekti. Tasavvuf devre dışı bırakılarak meşruiyetini gelenekten alan kontrolsüz yüzlerce tarikat cemaati oluştu. Zira Türkiye’de dini hayat büyük ölçüde cemaatler üzerinden yürütülmektedir.³ Onun kullandığı *tarikât cemaati* kavramı, esasen *cemaat* kavramına yüklenen sosyolojik anlamla doğrudan ilgilidir. O bu kavramı, tasavvuf geleneğinin kurumsal yapıları olan tarikatların modern dünyada ve kent yapısında dönüşen biçimini ifade etmek üzere kullanır. Bu bağlamda geleneğe bağlı ve kendini yenileyemeyen tarikatlar için de aynı kavramı kullandığı anlaşılmaktadır. Günümüzdeki dini yapılarla ilgili kavramsal çerçevenin hâlâ tartışıldığı dikkate alındığında bu kullanımın da tartışmaya açık olduğu söylenebilir.

Onat’a göre toplumsal dini hayatın doğal akışı içinde var olan cemaatlerin her zaman insanları cezbeden bir yanı bulunmaktadır. Bu nedenle cemaatleri doğru anlamının gerekliliğine vurgu yapar. Buna göre tarikat cemaatleri her şeyden önce kent kültüründe, insanların

¹ Hasan Onat, “Türkiye’de Dini Semboller Üzerinden Yürütülen Zihniyet Kavgası: Kurumsallaşmış Korkular”, *2023 Dergisi* 82 (2008); www.hasanonat.net, (Erişim 19.10.2020)

² *Kur’an-ı Kerim*, en-Nisa 6/48, 116.

³ Hasan Onat, “Türkiye’de Cemaatler ve Kimlik”, *Türk Kimliği (Ayvaz Gökdemir’e Armağan)*, ed. Ç. Özdemir (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009), 808-825; www.hasanonat.net, (Erişim 1.04.2021), 3-4; Hasan Onat, “Takdim”, *Demokrasi Platformu, Türkiye’de Tarikatlar ve Cemaatler I*, sayı: 6 (2006).

sosyalleşmesini sağlayan önemli yaşam alanları sunar. Bu sosyalleşme olgusu cemaatlerdeki yardımlaşma ve dayanışma ile perçinlenir ve insana gösterilen ilgiyle birlikte elde edilen güven duygusuyla iyi bir sığınak işlevi görür. Üstelik bu güven duygusu oto-kontrol bilinciyle güçlendirilir.⁴

Cemaatlerin yapıları, insan fitratıyla örtüşmeyecek şekilde kişilikleri törpüleyen, telkin edilen suçluluk ve günahkârlık duygusuyla birey bilincini yok eden itaatkâr bir zihniyete zemin hazırlar. İşlenen günahların başında da aklını kullandığı için cennetten kovulan şeytan figürü vardır. Şeytanın aklını kullandığı için değil kibirlendiği ve böbürlendiği için cezalandırıldığı unutulurak akıl, imanın alternatifi gibi sunulur. Bu sunum cemaat liderlerine atfedilen ilmi ledün, manevi ilim, keşf ve ilham gibi bilgi kaynaklarıyla güçlendirilir. Bu şekilde ortalama bir insan tiplemesi hedefleyen, cemaatle uyumlu ve onların istediği sınırlarda düşünen, -zira sınırları aşmak din dışına çıkmak olarak algılanır- çok soru sormayan ve anlamadığı şeylerde bir hikmet olacağı idrakiyle susan ve bu hikmeti sorup araştırmayan birey öngörülür.⁵

Cemaatler kendilerine ait az sayıdaki yazılı literatürü bile sözlü sunumla aktaran güçlü bir şifahi kültüre sahiplerdir. Günümüzde bu şifahi kültür görsel medya ve sanal âlemdeki sosyal paylaşım siteleriyle desteklenmektedir. Bu sözel anlatım ve aktarım Anadolu coğrafyasının genlerine işleyen göçebe kültür yapısıyla örtüşür, okuma kültürüne sahip olmayan, dinledikleri ve duyduklarıyla yetinen insanlara cazip gelir.

Cemaatlerde birey bilincinin öldürülmesinin demokrasi kültürünün de gelişmesini engellediğini belirten Onat, Türkiye’de siyasi partilerin faaliyetlerini cemaat mantığı ile yürüttüğünü ifade eder.⁶ Bundan dolayı partiler bütün ülke insanını kapsamaktan öte mensuplarını esas alan ve liderlerinin zamanla cemaat lideri gibi algılandığı sosyal ve siyasi yapılara dönüşür.

⁴ Onat, Türkiye’de Cemaatler ve Kimlik, 4.

⁵ Onat, Türkiye’de Cemaatler ve Kimlik, 5

⁶ Onat, Türkiye’de Cemaatler ve Kimlik, 4.

Cemaatler çoğu zaman hızlı sosyo-kültürel değişimin etkisiyle aile içindeki ilişkilerin çözüldüğü bireylerin yalnızlaştığı toplumlarda ortaya çıkan boşluğu doldurmaya talip olmuşlardır. Böylece yeni bir aidiyet elde eden birey kendini daha güvenli hissedecek, asgari geçim endişelerinden kurtulacaktır. Bu boşluğu cemaatlerin doldurduğu yeni yapılar çoğu kere meşruiyetini dinden aldığı için gelenekteki 73 *fırka* algısına da vurgu yaparak kendilerini en iyi, en doğru ve haklı gösteren, çoğu kere din ile özdeşleştiren yorumlara yönelirler. Bu yorumlar bazı gruplarda kendilerinden olmayanları ötekileştiren bir bakışla tekdüze zihniyet biçimine ulaşabilir. Bu süreçte cemaatlerin yeni bir kimlik oluşturma sürecinin aracı konumuna geldiği söylenebilir. Cemaatler, bir taraftan mensuplarının dini kimliklerini inşa ederken diğer taraftan kendi toplumsal kimliklerini inşa ederler. Onat'a göre, cemaat psikolojisinin eleştirel duruma pek izin vermemesi, kimlik inşasında etkin olan bilgilerin ne kadar sağlam/güvenilir olduğunu araştırılmasını önler ve bireyin kimliği farkında olmadan biçimlenmeye başlar.⁷ Cemaat kimliğinin çoğu kere ataerkil olarak şekillendiği belirten Onat, modernizm/post-modernizm ve küresel gelişmelere bağlı olarak oluşan kimlik krizlerinden Türkiye'deki cemaatlerin de etkilendiğine işaret ederek bu kimlik krizinden kurtulmak için bazı çözüm yolları önerir.

■ Hasan Onat'ın Alevilik-Bektaşiliğe Bakışı

Hasan Onat, Türkiye'de 1925 sonrasında tarikatlar gibi faaliyet gösteren ancak ilgili kanun kapsamının dışında kalmak için kendilerini farklı şekilde takdim eden Nurculuk, Süleymancılık gibi tarikat cemaatlerinin doğduğunu ifade ile Bektaşilik ve Kızılbaşlığın da aynı çabayı gösterdiğini belirtir. Günümüzde Alevilik-Bektaşilik olarak kavramlaştırılmaya çalışılan sufi oluşumların kökeninde, Türkler tarafından kurulmuş olan Bektaşi Tekkesi ve Erdebil Tekkesi'nin bulunmasına rağmen Alevilik-Bektaşiliği bir meşrep olarak takdim eden ifadelere sıklıkla rastlanır. Onat, günümüzdeki Alevi örgütlenmelerinin siyasi niteliğe haiz olduğunu ancak Almanya'daki Alevi Din Dersleri vb. sebeplerle dini cemaate doğru bir evrilme yaşandığına işaret

⁷ Onat, Türkiye'de Cemaatler ve Kimlik, 3, 6-7.

ederek bazı ateist ve din karşıtı bireylerin Alevilikle ilgili inşacı bir tanımlamaya giriştiklerini dile getirir.⁸

Onat'ın bu tespitleri esasen onun Alevilik-Bektaşiliğe bakışıyla ilgili temel ipuçlarını da vermektedir. Zira günümüzde kendilerini Alevi-Bektaşî olarak tanımlayanlar arasında kendi yollarının tarikat faaliyeti değil, bir meşrep olduğunu söyleyenlerin yanında kendilerinin de Sünnilik gibi bir mezhep olduğunu dile getirenler vardır. Yine Aleviler, çeşitli mahfillerde bazı devrim kanunlarının ortak işbirliğiyle, kamuoyunda tartışılarak kaldırılmasıyla ilgili çabalara şiddetle karşı çıkarak kendilerinin Atatürk ilke inkılâplarına sonuna kadar bağlı cumhuriyetçi ve demokratik olduklarını vurgularlar. Bununla birlikte Onat'ın da işaret ettiği gibi 1990' yıllarda özellikle Avrupa'daki Alevi göçmenlerin siyasi nitelikli yapılanması ve ayrı bir dini cemaate evrilme çabası Alevi-Bektaşîlerin kendilerini kimlik sorgulamasına yöneltti.

Öte yandan Onat'ın konuyla ilgili diğer bir tespiti ise Bektaşilik ve Kızılbaşlığın Bektaşî Tekkesi ve Erdebil Tekkesi kökenli sufi oluşumlar olmasıdır. Bu tespit konunun tarihi boyutuyla ilgilidir. Onat'ın "Kızılbaş" terimini kullanmadaki ısrarı ise bilimsel bir hakikati dile getirme gayretidir. Zira 19. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da çeşitli çalışmalar yürüten oryantalistler Alevi/Alevilik terimini kavramsallaştırarak kullandılar. Bundan sonra yapılan çalışmalarda, Batılıların yol haritası üzerinden bir Alevilik okuması söz konusudur. Bunun bilimsellik kisvesinde ayrıştırıcı bir söyleme sahip olduğunu dile getiren Onat, oysa kendimize ait bir olgu hakkında Müslüman üst kimliği altında ve İslam ortak paydasında bizi birleştirici unsurlarının öne çıkartılmasını gerektiğini sıklıkla vurgular. Bu durum günümüzde konuyla ilgili çalışanlar arasında ilahiyatçılarla diğer bilim alanlarındaki uzmanların perspektif farklılığı olarak hâlâ devam etmektedir. İlahiyatçı bakış açısındaki ortak payda vurgusu bazı çevrelerde Alevilerin Sünnileştirilme çabaları olarak sunulmaktadır.

Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle ilgili bu tespitleri dikkate alındığında bir İslam Mezhepleri tarihi duayeni olarak konunun hem tarihi hem

---

⁸ Onat, Türkiye'de Cemaatler ve Kimlik, 3. Benzer tespitler için bk. Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslamiyat* 6/3 (Temmuz-Eylül 2003), 123-124.

de güncel boyutuyla ilgilendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda onun konuyla ilgili çalışmalarını ve görüşlerini “Alevilik-Bektaşiliğin tarihi oluşum ve gelişim süreci” ve “Alevilik-Bektaşiliğin güncel problemleri” olmak üzere iki başlıkta toplamak mümkündür.

a. Hasan Onat’ın Alevilik-Bektaşiliğin Tarihiyle İlgili Görüşleri

Onat 2000 yılında Çorum’da dekanlık yaparken davet edildiği Aşure Günü’nde bir konuşma yaptığını konuşmadan sonra bir Alevi gencinin "Hocam siz Kerbela Olayı olduğu zaman Türklerin henüz Müslüman olmadığını nasıl keşfettiniz?" sorusuyla karşılaşınca çok şaşırıldığını anlatır.⁹ Bu soruyla, Kerbela Olayının Türkler için *seçilmiş ve transfer edilmiş travma/örselenme* olduğunu ve ulusal bilinçaltında anakronizm kadar, toplumsal tarih bilincinin de tahrip edilmesine yol açtığını fark ettiğini belirtir.¹⁰ Alevi/Kızılbaş Türklerin bir kısmının Türklükleriyle övünmesine rağmen dedelerinin *Seyyid* olduğunu ve Hz. Peygamberin soyundan geldiğini iddia etmeleri bu tahribin geldiği boyutu göstermektedir. Türklerin henüz Müslüman olmadığı bir zamanda Arapların kendi siyasi çekişmelerinin sonucu olarak ortaya çıkan Kerbela Olayı (680), Türkler tarafından mazlumların yanında yer alma tavrıyla benimsenir. Hüseyin-Yezid zıtlaşmasında bütün düşmanları Yezid olarak görececek şekilde içselleştirilir. Türk ailelerde Muaviye, Yezid, Mervan, Velid gibi Emevi adları asla yer almaması bu içselleştirmenin tabii bir görünümüdür. Bu seçilmiş travma Alevilik-Bektaşiliğin tarihinde yer alan Çaldıran Savaşı (1514), Yeniçeri Ocağının Kapatılması (1826) gibi olaylarla beslenip büyütülür. Yakın tarihimizdeki Sivas olayları (1993) hatta Kahramanmaraş (1978) ve Çorum olayları (1980) da bu travmanın güncel boyutunda dile getirilir.

Tarihi olaylarla ilgili bu anakronik durum tarikat kültüründe sıklıkla karşılaştığımız menkıbeler için de geçerlidir. Esasen menkıbe

⁹ Hasan Onat, “Çorum Alevliği Üzerine”, *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez vd. (Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2008), 2/1084.

¹⁰ Hasan Onat, “Kerbelayı Doğru Okumak”, *Uluslararası Kerbela Sempozyumu*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2010), www.hasanonat.net (Erişim 19.03.2021), 2-3.

söz konusu olduğunda tarihin de ötesinde efsaneleşmiş, mitik olgular, mitoloji daha belirgin hale gelmektedir. Ancak E. Güngör, bu masalımsı anlatımlarda mitolojik unsurlardan öte anlatının verdiği ahlaki mesajın önemli olduğunu belirtir. Menakıp, muhatabına bir ahlaki düsturu öğretmek üzere kurgulanır ve üretilir. Onat da Ahmet Yesevî'nin *ahlak temelli din anlayışının* Anadolu'da Hacı Bektaş Veli tarafından temsil edildiğini ifadeyle *Hacı Bektaş Vîlayetnamesi*'nde böyle bir kurgunun bulunduğunu işaret eder. Bununla birlikte Onat'ın *Vîlayetname* özelinde işaret ettiği bir husus daha vardır. Menkıbelerde yer alan mitolojik unsurlar milletin kültürel hafızaları olarak burada anlatılan kahramanlar için bir koruma halesi oluşturup onları sonraki nesillere aktarmak için birer vasıta işlevi görür.¹¹ Mitolojinin reel tarihle örtüşmediği ve menkıbelerdeki mitolojik boyut yadsınmamakla birlikte bu eserlerde yapılmak istenen, anlatı kahramanlarının gelecek nesiller için rol model oluşturmalarıdır. Öte yandan bu durum Geleneksel Türk Dini'ndeki atalar kültü olgusunun tasavvuf üzerinden devşirilerek menkıbe vb. geleneklerle Türk Müslümanlığının gündelik dini hayatında devam ettirilmesinden ibaretir.

Bir başka çalışmasında ise Onat, Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş geleneğinin insanlık için taşıdığı evrensel değerlere vurgu yapar. O, bilgi çağında insanlığın *yeni bir uygarlık yaratmak* için yeni, evrensel ve köklü arayışların içine girdiğini belirterek, sınımsız sevgi dolu, evrensel değerlerle yüklü bir bakış açısına sahip Ahmet Yesevî'nin, Yunus Emre'nin, Mevlana'nın, Hacı Bektaş Veli'nin insana bakışını; insanın en iyi şekilde insanlığını gerçekleştirmesine katkıda bulunmak için gelmiş olan İslam dinini ve henüz kendisini anlamak isteyenleri bekleyen, kökü asırlara dayanan zengin Türk kültürünü önerir.¹² Bu bağlamda Ahmet Yesevî'nin *Hikmetlerinden* ve Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ından atıflarla Türk tasavvuf geleneğinde insana verilen değerleri açıklar.

¹¹ Hasan Onat, "Ahmet Yesevî-Hacı Bektaş Veli Çizgisinde *Velayetnamenin* Anlamı ve Önemi Hakkında", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 3 (2010), 49-50.

¹² Hasan Onat, "Hacı Bektaş Veli'nin Din Anlayışındaki Evrensel Boyut ve Bazı Düşünceler", *Kadri Erdoğan Hacı Bektaş Veli Armağanı*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 1997), 39.

Buna göre Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi'nin Kur'an'dan aldığı feyizle ateşlediği, Türk insanın gönül dünyasının aydınlığını da beraberinde taşıyan ilim, irfan ve mana meşalesini Anadolu'da yeniden tutuşturmakla kalmaz; aynı zamanda asırlara uzanan ve parlaklığından hiçbir şey kaybetmeyen bir ışık kaynağı olur. Bu kaynağın Türk toplumunda yankı bulmasını sağlayan şey ise onların kullandığı saf, arı Türkçedir.¹³ Yesevi Ocağı'nda manevi terbiyesini tamamlamış olan Hacı Bektaş, Ahmet Yesevi'nin fark ettiği güzellikleri, daha bir evrensel çizgiye çeker. O, "iman akıl üzeredir" diyerek öncelikle akıl-iman münasebetine açıklık kazandırır ve bu sözünü ayetlerle açıklar.¹⁴ Bu açıklamalarından hareketle Onat, Hacı Bektaş'ın "iman-akıl bağlantısını sağlam bir şekilde kurarak ve Kur'an'ı ön planda tutarak iman noktasında evrenseli yakaladığını" ifade eder.¹⁵

Alevilik-Bektaşilik tarihinin ikinci önemli boyutunu teşkil eden Erdebil Tekkesinde 15. yüzyılın ortalarında Şeyh Cüneyd ile başlayan siyasileşme süreci Şah İsmail ile Safevî Devleti'ni (1501) kurma başarısı gösterir. Bu süreçte tekke mensupları Şeyh Haydar'ın müridlerine giydirdiği on iki dilimli kırmızı serpuştan dolayı *Kızılbaş* diye adlandırılır. Konuyla ilgili çalışmasında Onat, tekke mensuplarının ve Safevî Devletinin bir Türk devleti olduğunu ısrarla vurgular. Nitekim vahdet-i vücudçu bir tasavvuf anlayışına sahip Şah İsmail, Türkçe deyişleriyle Anadolu'daki müridlerine ulaşmayı başarır.¹⁶ Onat, F. Sümer'in Safevî devletinin Anadolu'dan gelen Şii Türkmenlerce kurulduğu tezini dile getirerek, yapılan araştırmalarda Anadolu'da Şiiliğin bulunmadığını Türkmenlerin göçebe kültürüne özgü bir halk dindarlığına sahip olduklarını belirtir. Onat, bu halk dininin çerçevesini şöyle tespit eder¹⁷:

Şah İsmail'in Ahmet Yesevi'nin hikmetlerini andıran, kolayca anlaşılabilen, dilden dile dolaşan şiirleri sayesinde, içeriği

¹³ Hasan Onat, "Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları", *Dini Araştırmalar* 12/33 (Ocak-Nisan 2009), 41.

¹⁴ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, sad. Hüseyin Özbay (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 8.

¹⁵ Onat, "Hacı Bektaş Veli'nin Din Anlayışındaki Evrensel Boyut ve Bazı Düşünceler", 41-42.

¹⁶ Onat, "Kızılbaş Farklılaşması Üzerine", 116-118.

¹⁷ Onat, "Kızılbaş Farklılaşması Üzerine", 122.

eski Türk kültürü ve yaşanan gerçeklikle doldurulmuş olan bir Ali kültü ve On iki İmam anlayışı Kızılbaşlar arasında mevcuttur. Gerek, zaman zaman ulûhiyet izleri taşıyan Ali kültünün, gerekse, başta On iki İmam ve Allah, Muhammed, Ali üçlemesinin Kızılbaşların anlayışlarında yer alan biçiminin Şiilikle, ancak yüzeysel olarak şekli bir bağının olduğunu söyleyebiliriz”

On iki imamcı Şîi tesirler ise Safevî Devletinin takip ettiği Şîi politikalarla doğrudan ilgilidir.

Öte yandan Yavuz zamanında zirveye çıkan Osmanlı-Safevî çekişmesi tamamen siyasi boyutludur. Ancak iki Türk sultanı birbirleriyle mücadele ederken meseleyi dini farklılaşma sürecine taşırlar. Bu süreçte sınırların kontrol edilmesiyle birlikte Safevîler süratle Şiileşirken, Anadolu’da kalan Kızılbaşlar makûs talihlerine boyun eğerek Bektaşî tekkelerine bağlanırlar. Burada Onat, C. Şener’e atfen sınırları koruma görevine sahip Kürt aşiretlerine tanınan vergi muafiyetinden yararlanmak isteyen bazı Türkmen boylarının da kendilerine Kürt dediklerini, Kürt Aleviliğinin köklerinin bunlara dayandığını ifade eder.¹⁸

Onat Aleviliğin kavramsallaşma sürecini açıklarken, yeniçerilerin tarikatı olmasından dolayı resmi bir hüviyete sahip Bektaşilik ile Kızılbaş yakınlaşmasının bütün boyutlarıyla incelenmesi gerektiğini; Alevilik kavramının 19. yüzyılın sonlarından itibaren Kızılbaş, Tah-tacı, Çepni, Bektaşî gibi toplulukları içeren şemsiye bir kavram olarak kullanılmasına rağmen bunun ciddi sorunları da beraberinde getirdiğini dile getirir.¹⁹ Günümüzde bu kavramalara Şiilik, Caferilik, Nusayrılık gibi kavramlar da ilave edilerek sorun, bir kavram karmaşasına dönüşmüştür.

Onat’ın Kızılbaşlıkla ilgili en ilginç fikri ise bugünkü problemlere de katkı sağlaması bağlamında bir Türk devleti olan Safevîler için Cumhurbaşkanlığı forsuna on yedinci yıldızın eklenmesi teklifidir. Konuyu Osmanlı-Safevî çekişmesi içinde değerlendiren Onat, Çaldıran’ın Türk tarihi için bir kırılma noktası olduğunu, doğru bir tarih

¹⁸ Onat, “Kızılbaş Farklılaşması Üzerine”, 122, dipnot: 26; Onat, “Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları”, 41.

¹⁹ Onat, “Kızılbaş Farklılaşması Üzerine”, 123-124.

bilinciyle bu savaşın bir iktidar mücadelesi olduğunun yeni nesillere öğretilmesini gerektiğini belirtir.²⁰ Bu teklifini farklı mahfillerde dile getiren Onat'ın haklılığını, geçtiğimiz yıllarda İstanbul Boğazına yapılan üçüncü köprünün adıyla ilgili tartışmaları dikkate aldığımızda teslim etmek gerekir.

Alevilik-Bektaşilik tarihi üzerine Onat'ın önemli bir tespiti de yazılı kaynaklar üzerinden bir okumanın yapılmasıdır. Genellikle sözlü kültürle nesilden nesile aktarıldığı kabul edilen Alevilik-Bektaşiliğin şiir formundaki nefeslerin yanında esasen tekke kültürüne bağlı olarak azımsanmayacak bir yazılı edebiyatı vardır. Onat, bu yazılı edebiyatın bilinmeyişinin köklerinden kopuk bir Alevilik inşasını beraberinde getirdiğini, bu inşaî süreçten beslenenler olduğunu ve asıl yapılması gereken şeyin Aleviliğin tarihsel arka planının ve bugünü hazırlayan süreçlerin keşfi ve keşfe dayalı bir kimlik tartışmasının başlatılması olduğunu vurgular.²¹ O, bu tespitlerini sadece anlatmak ve yazmakla kalmayıp, danışmanlığında *Erkânâmeler ve Buyruklar* üzerine iki doktora tezi yaptırır,²² *Aleviliğin Ortak Referanslarının Belirlenmesi* adlı 113K150 numaralı TÜBİTAK projesine de danışmanlık yapar.²³ Türkiye Diyanet Vakfı tarafından, Alevî-Bektaşî Klasikleri dizisinin yayımlanmasında bu tartışmaların ve çabaların etkisi yadsınamaz.

b. Hasan Onat'ın Alevilik-Bektaşiliğin Güncel Problemleriyle İlgili Görüşleri

Esasen güncel problemler tarihi süreçten bağımsız ele alınamaz. Nitekim yukarıda incelediğimiz Onat'ın Alevilik-Bektaşiliğin tarihi süreciyle ilgili görüşlerinin kimi zaman güncel problemlere atıfla şekillendiğini görülmektedir. Özellikle Alevi-Bektaşî kimliğiyle ilgili bazı

²⁰ Hasan Onat, "Safeviler Forsta Temsil Edilsin Haberi Üzerine Söyleşi", www.haftaichi.com, Vusal Tağibeyli ile yapılan söyleşi; www.hasanonat.net (Erişim 19.10.2021).

²¹ Onat, "Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş Veli Çizgisinde "Velayetname"nin Anlamı ve Önemi Hakkında", 48.

²² Ömer Faruk Teber, *Bektaşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, (Ankara: Aktif Yayınevi, 2008); Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, (Ankara: TDV Yayınları, 2010). Eserin tez adı, *Buyruklara Göre Kızılbaşlık* şeklindedir.

²³ Rıza Savaş, *Aleviliğin Ortak Referanslarının Belirlenmesi* (TÜBİTAK, 1001/113K150, 2016).

açıklamaları bunu açıkça göstermektedir. Onat bir çalışmasında Alevilik-Bektaşiliğin güncel sorunlarıyla ilgili şu tespitleri yapar:

1. Alevilik-Bektaşilik hakkında bilgi boşluğu ileri düzeydedir. Bu durum hem kavram karmaşasına hem de keyfi kimlik tanımlamalarına zemin hazırlamaktadır.
2. Konunun sosyolojik tahliline imkân sağlayan mevcut durumu ile tarihi boyutu arasında büyük fark vardır.
3. Tarihsel süreçte yaşanan ve seçilmiş travmaya dönüşen acılar, birikerek bir cazibe merkezi oluşturmaktadır. Bu durumda, duygusallık, çözümü zorlaştıran en temel etken haline gelmektedir.
4. Alevilik-Bektaşilikle ilgili sorunlar sadece onlara özgü değildir. Türkiye'nin son iki yüzyıldır din alanındaki yanlışların birikmesiyle oluşmuştur. Bu sorunlar, yanlış din politikaları ve *aydınların* din konusundaki tutarsızlıklarının meyvesidir.
5. Alevilik-Bektaşilikle ilgili sorunlar uluslararası bir boyut kazanmıştır.
6. Bununla birlikte bu sorunlar bizim ürettiğimiz ve sadece bizim çözebileceğimiz sorunlardır. İthal çözüm önerileri sorunun kangrene dönüşmesine yol açar.
7. Alevilik-Bektaşilikle ilgili ilk modern çalışmalar Batılılar tarafından yapılmış, dolayısıyla konuyla ilgili yol haritasını onlar çizmiştir. Batılılar, öncelikle Alevileri Hristiyanlaştırma çabası içerisinde olmuşlar ve bilimsellik adına ayrıştırıcı bir dille farklılıkları ön plana çıkartmışlardır.
8. Alevilik-Bektaşilikle ilgili yapay inşa faaliyetlerinin temel amacının Türk Tarihi'nin ve İslam'ın dışında bir kimlik inşa etmek olduğu açıkça görülmektedir.²⁴

Bu tespitlerle birlikte Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle ilgili bir kimlik tanımlamasına girişmediğini ifade etmek gerekir. Ona göre bireysel farkındalık düzeyi, Tanrı algısı, özgürlük ve sorumluluk gibi esaslar üzerine kurulu kimlik olgusunda tanımlayıcı süje, kişinin kendisidir. Ancak bireysel kimliklerin toplumsal tezahürleri ve kimi zaman toplumsal tanımlamaları da söz konusudur. İşte bu toplumsallaşma olgusunda kişinin kimliğine etki eden harici unsurlar dikkate alınma-

---

²⁴ Onat, "Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları", 37-38.

lıdır. Bu unsurlar bağlamında inşacı ve keşifçi kimlik tanımlamalarından söz edilebilir. Onat, Manuel Castells'e atfen inşacı kimlik tanımlamalarını *proje kimliği* olarak görmektedir. Gerçekten de “*toplumsal aktörlerin, kendilerine sunulan kültürel malzeme temelinde toplumdaki konumlarını yeniden tanımlayan yeni bir kimlik inşa etmeleri; bunu yaparken bütün bir toplumsal yapıyı amaçlamaları*”²⁵ diye açıklanan proje kimliği, inşacı kimlik tanımlamalarıyla örtüşmektedir.

Aleviliği İslam dışı olarak gören, *Aleviliği felsefi bir din* olarak ifade eden, *Aleviliği Şiilikle özdeşleştiren* tanımlar proje tanım niteliğinde Aleviliği yeniden inşa çabalarının bir ürünüdür. Bu çabaların başlangıcı ise Hasluck gibi oryantalistlerin Alevilikte Hristiyanlığı bulma gayretleriyle ürettikleri *Aleviliğin İslam dışı* olduğuna dair iddialarıdır. Gerek Baki Öz, Cemal Şener, Reha Çamuroğlu gibi Alevi kökenli araştırmacıların söylemleri, gerekse devlet tarafından düzenlenen Alevilik Çalıştayları'ndaki Alevî-Bektaşî kimliğiyle ilgili tartışmalar, Alevî göçmenleri tarafından üretilen inşacı tanımlamaların Alevilik-Bektaşîliği ifade etmediğini açıkça ortaya koymaktadır.²⁶

Onat da inşacı Alevilik tanımlamalarının önemli sorunları beraberinde getirdiğini belirterek keşifçi bir Alevilik-Bektaşîlik tanımlamasının gerekliliğine vurgu yapar. Buna göre, kökü tarihte olan oluşumun Türk tarihi ve İslam dini dikkate alınmadan tanımlanamayacağı aşikârdır. Bunlar esas alındığında ise Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilen Bektaşî tekkesi ve Şeyh Safiyyüdin'e nispet edilen Erdebil tekkesi üzerinden köklü bir tasavvuf geleneğiyle karşılaşılır. Osmanlı-Safevî çekişmesi içinde Çaldıran Savaşı, Bektaşî tarikatının kapatılması gibi olaylar ise seçilmiş travma niteliğindeki duygusal boyutu canlı tutan olaylardır. Doğru bilgi ve tarih bilinciyle bu travmaların üstesinden

²⁵ Hasan Onat, “Kimlik Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, *Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* (1, 2009), 19-20.

²⁶ Onat, “Kimlik Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşîlik”, 25-26; Baki Öz, *Alevilik Nedir?*, (İstanbul: Derin Yayınları, 1996); Cemal Şener, “Tasavvufi Geleneği Alevilik Yeniden Üretilmedi” (Söyleşi) *2023 Dergisi* (44 Aralık 2004); Reha Çamuroğlu, “Düvel-i Muazzama'nın Aleviliğe Özel İlgisi Devam Ediyor” (Söyleşi) *2023 Dergisi*, (44 Aralık 2004); *Alevi Çalıştayı Nihai Raporu*, (Ankara: T.C. Devlet Bakanlığı, 2010), 59-18.

gelinebilir/gelmeliyiz.²⁷ Öte yandan yapılacak kimlik tanımlamalarıyla ilgili Alevilik-Bektaşiliğin teolojik yapısına işaret eden Onat, burada sağlam bir Tanrı ve insan anlayışının yer aldığını belirtir. Buna göre Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli’de gördüğümüz ahlak temelli din anlayışıyla benimsenen rahmet sıfatının öne çıktığı bir Tanrı söz konusudur. Bu Tanrı korkulan değil sevilen bir Tanrı’dır. İnsanın Tanrıyla ilişkisi güven esasına dayalıdır. Bu güven ortamı Erdebil tekkesinde Şah İsmail’in deyişlerinde Allah-Muhammed-Ali yolunda vahdet-i vücudçu bir tevhid anlayışına dönüşerek devam eder. Bu anlayışta insan, yetmiş iki millete bir gözle bakan, incinse de incitmeyen, Tanrı’nın rahmet sıfatının tecellisiyle bütün canlılara merhametli davranan, kadınlara hak ettiği değeri veren, kendini bildiği ölçüde Rabbini tanıma bilincine varan bir varlıktır.²⁸

Bu tasavvufi gelenek ve kök değerler, günümüzde Alevilik-Bektaşilikle ilgili kimlik tanımları yapılırken çoğu kere göz ardı edilmekte, ısrarla *tarikât* nitelemesinden kaçınılmaktadır. Bunda Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması kanunu kapsamının dışında kalma gayreti göz ardı edilemez. Öte yandan Alevilik şemsiye kavram haline getirilirken bu kavramın altında yer alan grupların Sünni olmadıkları vurgulanarak adeta bir Sünni karşıtlığı oluşturulmuştur. Buradan hareketle Alevilik-Bektaşiliği Sünnilik karşıtı inşacı bir tanımlamaya girişmek de hem tarihi gerçeklerle bağdaşmaz, hem de ayrıştırıcı bir dili beraberinde getirir.²⁹

²⁷ Hasan Onat, “Kimlik Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilik”, 23-25.

²⁸ Hasan Onat, “Kimlik Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilik”, 26-28; Onat, “Günümüz Aleviliğinde Eğitimle İlgili Sorunlar” (Açılış Konferansı), *Günümüz Aleviliğinde Eğitim Çalıştayı*, ed. M. S. Sarıkaya vd. (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009), 15,18-19.

²⁹ Hasan Onat, “Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları”, 42; Hasan Onat, “Alevilik-Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet”, *Alevilik-Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları 2019) (Makalenin ilk yayını Türk Yurdu 25/210 Şubat 2005’dedir); www.hasanonat.net, (Erişim 01.04.2021), 2-4.

Onat, ‘Sünnilik üzerinden yapılan tanımlamaların cemevi meselesinin anlaşılmasını güçleştirdiğini’ söyleyerek konunun bir başka boyutuna dikkat çeker.³⁰ Gerçekten de 1990’lı yıllarda çoğu siyasi nitelikli Alevi örgütlenmelerinin bu girişimleri, cemevlerinin caminin alternatifi gibi sunulmasına yol açmıştır. Her şeyden önce cami sadece Sünnilerin değil bütün Müslümanların ibadet yeridir. Müslüman ortak paydasının bir parçasıdır. Alevî-Bektaşî cemleri ise tıpkı Mevlevî sema’ı, Nakşî ve Kadiri zikri gibi ibadet niteliğine haizdir. Bunun tarihteki karşılığı, tekkeler, meydan evleri, köylerde büyük mekânlar veya geniş avlulardır. Bugün ise kent kültüründe cemevleri bu işleve sahiptir. Dolayısıyla cemevleri camilerin alternatifi değildir, gösterilemez. Bununla birlikte cemevlerini tekke ve dergâhların bir devamı olarak görmek de pek doğru değildir. Zira cemevleri geleneksel Alevi yapılanmasını ve sözel kültüre dayalı Aleviliği eritmeye başlayan kentlerde Aleviliğin tutunma çabasının bir sonucudur. Cemevleri, Alevilerin buluşma, sosyalleşme alanları olduğu kadar, Alevî-Bektaşî geleneğinin sürdürülebilmesi için gerekli olan cemlerin yapılmasına da imkân sağlayan mekânlardır. Bu nedenle, cemevlerinin Alevî-Bektaşî kimlikle özdeşleştirilmesini anlamak pek zor değildir. Nitekim modernleşen Alevilikte, artık kentler Aleviler kendilerini devam ettikleri cemevleri üzerinden tanımlamaktadırlar.³¹ Ancak son birkaç yıldır, muhtemelen cemevleri yönetimlerinin siyasi ideolojik tavırlarının bir sonucu olarak Alevî çevrelerde cemevlerinin kutsalı tükettiğine dair yorumların bulunduğu da göz ardı edilmemelidir.

Bununla birlikte Onat, burada özellikle siyasal nitelik taşıyan Alevî örgütlenmelerinin dini nitelikli bir cemaate doğru evrilmeye başlamasının cemevleri odaklı örgütlenmenin beraberinde gelen bir sonuç olarak yorumlanabileceğini belirtir.³² Özellikle Almanya’da yasaların da getirdiği fiili bir durum olarak cemaatleşme sürecine giren

³⁰ Hasan Onat, “Kimlik Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilik”, 29-30; Onat, “Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları”, 42.

³¹ Rıza Yıldırım, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 62 (Yaz 2012) 148-151.

³² Onat, “Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları”, 42-44.

örgütlenmelerde laiklik vurgusu etkisini kaybetmeye başlamıştır. İslam karşıtı bir vurguyla elde edilen *Alevi Din Dersleri* verme hakkının bu süreci tetiklediği ve hızlandırdığı söylenebilir.³³

Almanya merkezli olarak Avrupa’da Alevi cemaatleşmesinin tetikleyicisi rolündeki *Alevi Din Dersleri* olgusu ülkemizde çok daha farklı bir mecrada gelişir. 1982 Anayasasıyla zorunlu hale getirilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleriyle çocuklarının Sünnileştirildiğini iddia eden Alevî-Bektaşî çevreler, dersin kaldırılması, zorunluluk halinin iptali, çocuklarına kendi istedikleri gibi din eğitimi ve öğretimi vermek gibi farklı iddiaları siyasi ve hukuki platformlara taşıdılar. AİHM’e taşınan davalar ve AB’nin 2004’den itibaren Türkiye İlerleme Raporlarında bazı talepleri gündeme getirmesi ise konunun uluslararası boyutta dile getirilmeye başlandığını göstermektedir.

Onat da meseleyi 1982 Anayasasına atıfla zorunlu hale getirilen DİKAB dersleriyle ilgili bakış açısıyla şöyle değerlendirir:

Din Kültürü Ahlâk Bilgisi Dersleri, mevcut programları çerçevesinde, mezheplerüstü-cemaatlerüstü bir yaklaşımla, kendisini Müslüman olarak tanımlayan insanlarımızın din anlayışlarının ortak paydasını bilgi düzeyinde öğretmeyi amaçlamaktadır. Bu ortak payda, İslam’ın Kur’an’daki evrensel kök değerlerinden oluşur. Bu ortak payda, aynı zamanda, bütün insanlığın ihtiyaç duyduğu bir arada yaşama kültürünün altyapısını oluşturacak evrensel ahlak ilkelerinin kurulmasına ve etkin olmasına imkân sağlayacak bir ortak paydadır.³⁴

Bununla birlikte DİKAB derslerinin müfredat içeriğinden öte zorunluluğu bakımından laiklik ilkesi bağlamında tartışılmasının bilimsel ve toplumsal gerçeklikle ilgisinin olmadığını belirten Onat,

³³ Onat, “Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları”, 43. Konuyla ilgili bazı değerlendirmeler için bk., Havva Engin, “Almanya’da Alevi-İslâm Din Dersiyle İlgili Genel Değerlendirmeler, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler ve Müzakereler*, (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005), 478-484; Bildirinin müzakeresi, Cemal Tosun, 511-513; Tosun, Cemal. “Almanya’da Alevî Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’ye Muhtemel Yansımaları”, *Dinî Araştırmalar*, 99-106.

³⁴ Onat, “Alevilik-Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet”, 8-9.

farklı ülkelerde yapılan din öğretimine işaret ederek, DİKAB müfredatının da benzer şekilde Müslüman üst kimliğine ve ortak paydasına sahip özgünlüğüne vurgu yapar.³⁵

Onat, Alevilik-Bektaşilik doğrultusunda DİKAB kitaplarının hazırlanması ve okutulmasıyla ilgili çabaların Türkiye'deki ilgili hukuk çerçevesinde mümkün olmadığına işaret eder. Öte yandan Alevi-Bektaşî ocakları ve örgütlenmeleri arasındaki farklılıklara değinerek DİKAB derslerinin hangi Aleviliğe göre verileceği sorununun ortaya çıkacağını, üstelik bunun kendilerini Sünni gören gruplar için de benzer talepleri gündeme getireceğini vurgular. Bu bağlamda o, Şakir Keçeli-Aziz Yalçın tarafından hazırlanan *Alevilik-Bektaşilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* (Ardıç Yayınları 1996) ve Esad Kokmaz tarafından hazırlanan *Alevilik Eğitimi Ders Notları* (Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları) adlı iki eseri detaylı olarak inceleyerek bu çalışmaların bilimsellikten uzak ve ciddi bilgi hatalarıyla dolu olduğunu gösterir.³⁶ Bütün bu problemlerden sonra en sağlıklı öğretimin, DİKAB kitaplarının mezheplerüstü bir yaklaşımla, kendisini Müslüman hisseden herkesin kendisinden bir şeyler bulabileceği ortak paydalar esas alınarak verilmesidir.³⁷

DİKAB dersleriyle ilgili gelişmeler Onat'ın görüşlerinden nispeten farklı gelişir. AB'nin 2004'den itibaren yayımladığı *Türkiye İlerleme Raporları*'nda (2004-2016) Aleviler hakkında dile getirdikleri düzenleme talepleri ve AHİM'deki mahkeme kararları (2007, 2016) dikkate alınarak devlet tarafından somut düzenlemeler halinde DİKAB ders müfredatına Alevilik ve Bektaşilikle ilgili metinler eklenir. MEB *İlk ve Orta Öğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*'larında 2005'den itibaren on iki sayfa civarında ilave edilen malumat 2010 ve 2017'deki ilavelerle kırk sayfanın üzerine çıkar ve Alevilik-Bektaşilik *İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar* başlığı altında ünite konusu olarak yer alır. Bu durum 1982 sonrası düzenlenen DİKAB dersleriyle ilgili *mezheplerüstü* iddialarını önemli şekilde zaafa uğrattır

³⁵ Onat, "Alevilik-Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet", 9.

³⁶ Onat, "Alevilik-Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet", 10-12.

³⁷ Onat, "Alevilik-Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet", 15.

ve konunun paydaşı Alevilerin mağduriyetle ilgili iddialarını güçlendirir.³⁸

Onat, *Günümüz Aleviliğinde Eğitim Çalıştayı'nın Açılış Konferansında* bu gerçeklikler doğrultusunda esasen tartışılacak konunun DİKAB derslerinin zorunluluğu değil, müfredat içeriği olduğunu belirtmektedir.³⁹ Nitekim onun da atıf yaptığı TESEV araştırmasına göre “Sizce devlet okullarında mecburi din eğitimi dersi verilmeli midir?” sorusuna Türk halkı % 82 oranında “evet” cevabını verir. Yine, “Bu derslerde Sünni Müslümanlık öğretildiği gibi Alevilik hakkında da bilgi verilmeli mi?” sorusuna % 62 oranında “evet” cevabı verilerek Aleviliğin okullarda din dersleri içinde öğretilmesi desteklenir.⁴⁰ Öte yandan DİKAB öğretmenleri arasında yapılan bir diğer araştırmada “Alevilik konusuna DİKAB derslerinde yer verilmeli midir?” sorusuna öğretmenlerin % 87’si olumlu cevap verirler. “Programda yer verilirse, Alevilik hakkında kendinizi yeterli buluyor musunuz?” sorusuna öğretmenlerin % 68’i kendilerini yetersiz bulduğunu ifade ederler.⁴¹ Gerek bu çalıştayda gerekse devlet tarafından düzenlenen Alevilik Çalıştaylarının eğitimle ilgili tartışmalarında Alevî-Bektaşîlerin din eğitiminin gerekliliğini kabul ettikleri ancak bunun verilmiş biçimiyle ilgili endişeleri oldukları söylenebilir. Yine onlar tarafından kentleşme sürecinde Alevî-Bektaşî cemlerini yürütmeye ehil zikir, rehber ve dedelerin yetiştirilmesi için devletin yeni düzenlemeler yapması gerektiği vurgulanmıştır.⁴²

Din eğitiminin diğer bir boyutu da yaygın din eğitimi ve öğretimidir. Bu alanda birincil olarak karşımıza çıkan Diyanet İşleri Başkanlığını çıkar. Mevcut şartlarda ve hukuki yapıda Alevî-Bektaşîlerin DİB’de temsil edilmesinin mümkün olmadığını ifade eden Onat, Cumhuriyeti kuran iradenin Diyanet İşleri Başkanlığını kurmasını ileri görüşlü, isabetli bir karar olarak değerlendirir. Ancak bir istihdam kurumu işlevine sahip DİB, mezheplerüstü duruşunu kaybederek ne Sünnîleri, ne Alevîleri ne de dine sıcak bakmayanları memnun

³⁸ Ali Yaman, “Çoğulcu “Mezheplerüstü”lük ve Çoğunlukçu Mezhepçilik Arasında: Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri”, 2015; www.alevibek-tasi.eu, (Erişim 15.09.2016).

³⁹ Onat, “Günümüz Aleviliğinde Eğitimle İlgili Sorunlar”, 20.

⁴⁰ Ali Çarkoğlu-Binnaz, Toprak, *Değişen Türkiye’de Din Toplum ve Siyaset*, (İstanbul: TESEV Yayınları, 2006), 53-54.

⁴¹ Recep Kaymakcan, *Yeni Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı İnceleme ve Değerlendirme Raporu*, (Eğitim Reformu Girişimi, Sabancı Üniversitesi 2007).

⁴² *Alevi Çalıştayı Nihai Raporu*, 133-160.

edebilmiştir. Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal şartlarda din hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gerekli olan bu kurumun yeniden yapılandırılması şarttır. Onat bu yapılandırmanın çerçevesini de özerk, tarafsızlığı ve bilimselliği ilke edinen, akademik çevrelerde üretilen bilgiyi rafine ederek halka taşıyan bir kurum olarak çizer.⁴³ DİB ile ilgili 2010 tarihinde yeni yasa çıkarılmış ve düzenlemeler yapılmış olmasına, DİB'in başta Muharrem matemleri olmak üzere çeşitli vesilelerle Alevî-Bektaşî vatandaşlara yönelik bazı çalışmaları ve programları olmasına rağmen bunların ne kadar yeterli olduğu sorgulanabilir.

Sonuç

Kur'an merkezli bir din anlayışına sahip olan Onat, akademik çalışmalarında da benzer bir şekilde düsturlarını Kur'an'dan alan bilimsel bir duruşa sahiptir. Ona göre, ele alınan bir konuda bilimsel ve doğru bilgi esas alınmalı adalet ve insaf ölçülerinden taviz verilmemelidir. Onat'ın tarikat ve cemaatlere ve bu bağlamda Alevilik-Bektaşilik meselesine bakışı da benimsediği ölçülere uygundur. Tarikat ve cemaatlerin toplumsal bir gerçeklik olduğundan hareketle onları anlama ve değerlendirme yolunu tutarak konunun müspet ve menfi yönlerini ortaya koyar.

Onat'ın tabiriyle tarikat cemaatleri niteliğine sahip Alevilik-Bektaşilik ise daha karmaşık hususları bünyesinde barındırır. Onat'ın konuyla ilgili değerlendirmeleri büyük ölçüde kimlik eksenslidir. Ancak onun çabası Alevilik-Bektaşiliği tarif etmekten öte doğru bir kimlik tanımlamasına nasıl ulaşabileceğidir. Zira kimlik tanımları bireyler veya onların oluşturdukları kendi grupları tarafından yapılır. O, güncel bir takım tanımları dikkate alarak proje kimlikler olarak nitelenen ve toplum mühendisliğiyle yapılan tanımlamaların inşacı tanımlamalar olduğunu tespit ve işaret eder ve bunların doğru bilgi içermediğini, sağlıklı sonuçlara ulaştırmayacağını gösterir. Bunun yerine tarihi köklerine dayanan, tarih şuuruna ve bilincine sahip keşifçi tanımlamaların daha gerçekçi ve doğru olabileceğini ifade eder.

---

⁴³ Hasan Onat, "Alevilik-Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet", 13.

Onat, bu tespitleri doğrultusunda Alevilik-Bektaşiliğin tarihi oluşum süreciyle ilgili Bektaşî ve Erdebil tekkelerine işaret ederek Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin benimsediği ahlak temelli din anlayışının ve Şah İsmail'in benimsediği vahdet-i vücudçu sufi anlayışın izlerini sürer. Onat'ın burada ısrarla üzerinde durduğu şey, Alevilik-Bektaşiliğin başta *Buyruklar* ve *Erkannâmeler* olmak üzere güçlü bir tekke edebiyatına, yazılı kaynaklara sahip olduğu gerçeğidir. Zira sözlü kültürde nesilden nesile aktarılırken değişen ve dönüşen kültürün kalıcı kökleri bu edebiyatta mevcuttur. Buradan hareket edildiğinde, Hacı Bektaş-ı Veli'nin "*İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır*" ilkesince doğru bilgiyi esas alan anlama ve analizler yapılabilecektir.

Alevilik-Bektaşilik ile ilgili güncel sorunların anlaşılmasında da çözüm bu doğru bilgi anlayışının yerleşmesinden geçer. Zira tarihten gelen seçilmiş travmalarla giderek keskinleşen duygusal ayrılıklar ve duygusal değerlendirmeler bazı siyasi saiklerle birlikte sorunları büsbütün içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Hâlbuki sorunlar duygularla değil bilgi odaklı olarak çözümlenebilir. Bu doğrultuda Onat, cemevleri, Alevilerin Diyanet'e bakışı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin nasıl yürütülmesi gerektiği ve bu derslerde Aleviliğin yeriyle ilgili anlamaya dayalı, çözüm odaklı somut öneriler ileri sürer. Onun bu konulardaki bütün çabası, kendimize ait sorunların, yabancıların dayatmasıyla değil yine kendimiz tarafından, milli birlik ve bütünlüğümüze zarar vermeyecek şekilde bilimsel yöntemlerle ve doğru ve bilimsel bilgi eksenli olarak çözmeye yöneliktir. Ruhu şad olsun!

Kaynakça

- Alevi Çalıştayı Nihai Raporu*. T.C. Devlet Bakanlığı, 2010.
Baki Öz. *Alevilik Nedir?*. İstanbul: Derin Yayınları, 1996.
Cemal Şener. "Tasavvufi Geleneği Alevilik Yeniden Üretemedi (Söyleşi)" *2023 Dergisi*, 44 (Aralık 2004).
Çarkoğlu, Ali-Toprak, Binnaz. *Değişen Türkiye'de Din Toplum ve Siyaset*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2006.

- Engin, Havva. "Almanya'da Alevi-İslâm Din Dersi'yle İlgili Genel Değerlendirmeler". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler ve Müzakereler*. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005, 478-484.
- Günümüz Aleviliğinde Eğitim Çalıştayı Bildiriler-Tartışmalar*. ed. M.S. Sarıkaya. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009.
- Hacı Bektaş Veli. *Makâlât*. sad. Hüseyin Özbay. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Kaymakcan, Recep. *Yeni Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı İnceleme ve Değerlendirme Raporu*. Eğitim Reformu Girişimi, Sabancı Üniversitesi, 2007.
- Onat Hasan. "Türkiye'de Cemaatler ve Kimlik". *Türk Kimliği (Ayvaz Gökdemir'e Armağan)*. ed. Ç. Özdemir. İstanbul: Ötüken Yayınları 2009, 808-825; <http://www.hasanonat.net/index.php/88-tuerkiye-de-cemaatler-ve-kimlik>.
- Onat Hasan. "Kur'an Işığında Mezhep Cemaat ve Tarikatlar". KRT Kur'an Işığında Yüzleşme. Yayın Tarihi: 13 Mart 2016.
- Onat, Hasan. "Günümüz Aleviliğinde Eğitimle İlgili Sorunlar (Açılış Konferansı)". *Günümüz Aleviliğinde Eğitim Çalıştayı*. ed. M.S. Sarıkaya. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009, 13-23.
- Onat, Hasan. "Ahmet Yesevî-Hacı Bektaş Veli Çizgisinde Velayetnamenin Anlamı ve Önemi Hakkında". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 3 (2010), 49-50.
- Onat, Hasan. "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine". *İslamiyât Aleviliğinin Teolojisi* 6/3 (Temmuz-Eylül 2003), 111-126.
- Onat, Hasan. "Safeviler Forsta Temsil Edilsin Haberi Üzerine Söyleşi", www.haftaichi.com, Vusal Tağıbeyli ile yapılan söyleşi; <http://www.hasanonat.net/index.php/features/module-variations/59-safeviler-forsta-temsil-edilsin-haberi-uezerine-soeylesi>.
- Onat, Hasan. Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışma. *Dini Araştırmalar* 12/33 (Ocak-Nisan 2009), 37-46.
- Onat, Hasan. "Alevilik-Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet". *Alevilik-Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal

Aksoy. Ankara: Türk Yurdu Yayınları 2019, 73-96.

<http://www.hasanonat.net/index.php/96-alevilik-bektasilik-din-kueltuerue-ahlak-bilgisi-dersleri-ve-diyamet>

Onat, Hasan. “Kimlik Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”. *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 1 (2009), 18-34.

Onat, Hasan. Türkiye’de Dini Semboller Üzerinden Yürütülen Zihniyet Kavgası: Kurumsallaşmış Korkular. *2023 Dergisi* 82 (Şubat 2008); <http://www.hasanonat.net/index.php/90-tuerkiye-de-dini-semboeller-uezerinden-yueruetuelen-zihniyet-kavgas-kurumsallas-m-s-korkular>

Çamuroğlu, Reha. Düvel-i Muazzama’nın Aleviliğe Özel İlgisi Devam Ediyor (Söyleşi). *2023 Dergisi* 44 (Aralık 2004).

Teber, Ömer Faruk. *Bektaşî Erkannâmelerinde Mezhebî Unsurlar*. Ankara: Aktif Yayınevi, 2008.

Tosun, Cemal. “Almanya’da Alevî Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’ye Muhtemel Yansımaları”, *Dinî Araştırmalar*, 12/33 (2009), 99-106.

Yıldırım, Rıza. “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 62 (İlkbahar 2012) 135-159.

Yıldırım, Rıza. *Aleviliğin Ortak Referanslarının Belirlenmesi*. TÜBİTAK 1001/113K150, 2016.

SUMMARY

Muslim’s understanding of religion has differentiated after the Prophet’s death. These differences brought about the religious groups that were named Islamic sect and sufi order in Classical period and communion in Modern period. The communions in Turkey are the religious groups that emerge depending mostly upon the sufi tradition.

In this article, we will examine firstly the views of Prof. Hasan Onat, an academician of theology, about sufi orders and communions, whom we recently lost and then his views about Alavism-Baktachism that underwent a communionisation period. While exami-

ning his views, we will benefit from Hasan Onat's books, articles, papers, interview records and his social media interviews in different platforms. We will also try to analyse these data with our personal experience based on both our bilateral negotiations and exchange of views with Hasan Onat in various scientific meetings.

Onat accepts that Sufi orders and communions are the social realities of Turkey. He uses the term *sufi communions* in order to express the converted form of sufi orders, which are the organisational structures of sufi tradition, in modern world and urban structure. He tries to understand the reasons for existence of sufi communions within the scope of bases such as socialising, solidarity, concern and making the environment of trust. In addition to this, he criticizes that sufi communions transform their members into obedient and unchallenging characters. He also criticizes that members are controlled with the divine-based information such as inspiration that is peculiar to the leader. He also points out the danger of marginalizing other groups with the claim that they are the truest group depending upon the perception of 73 sects.

Onat states that there are two dervish lodge tradition in the historical dimension of Alavism: Baktachi lodge of Haji Bektash Veli and Erdebil lodge of Sheikh Safiyuddin. This sufi tradition has an understanding of God based on love, so they make a relationship between God and human based on confidence. This understanding of God adopts an opinion of wahdat al-wujud with Shah Ismail in the path of Dod-Muhammad-Ali. The events such as Battle of Chaldiran and disbandment of Janissary Unit became selected traumas for Alavi-Baktachi members. The communities such as Qizilbash, Tahtaci, Chepni and Baktachi are named as Alavism by Westerners in 19th century.

Onat makes these determinations about the current problems of Alavism-Baktachism:

1. There is tremendous gap of information about Alavism-Baktachism. This situation leads up to both conceptual confusion and artificial identification.

2. There is a huge difference between the existing state that enables the sociological analysis of the subject and its historical dimension.
3. Miseries suffered in historical process and transformed into trauma gather and make a centre of attraction. In this case, sensuality becomes the key factor that makes the solution difficult.
4. The problems about Alavism-Baktachism come into existence based on the gathered mistakes in the area of religion in the last two centuries in Turkey. These problems are the products of wrong religious policies and contradictions of enlightened people in the subject of religion.
5. The problems about Alavism-Baktachism acquired an international dimension.
6. These problems are made by us and can be solved only by us. Imported solution offers. Imported solution offers cause the problem to remain unsolved.
7. The first moderns studies about Alavism-Baktachism were carried by Westerners, so the road map about the subject was drawn by them. Westerners first tried to christianise the Alavis. They featured the differences using a discriminatory language on behalf of scientificness.
8. It is clearly seen that the main purpose of artificial construction activities about Alavism-Baktachism is to construct an identity beyond Turkish History and Islam.

Onat draws attention to the problems especially about the Alavi identity in accordance with these determinations. He points out the problems of descriptions that were made before instead of making a new description of Alavism. He states that descriptions that are rooted in history and have a sense of history are more scientific and truer instead of constructive descriptions that can be qualified as a project identity. He points out the written sources of Alavism-Baktachism for exploratory descriptions.

Onat is of the opinion that identity descriptions about Alavism reflect on the subjects such as representation of djemevi and Alavism in The Directorate of Religious Affairs.

Onat defends that the demands of Alavi-Baktachis and debates on the compulsory Culture of Religion and Knowledge of Ethics lesson

---

should be evaluated in terms of syllabus and course content rather than the compulsion of the lesson.

According to this, he thinks that a supra-sects syllabus that sees Islam as a common ground becomes sufficient in meeting all Muslims' needs in Turkey.